

☞ Magyar népművészet 3. Sorozatszerkesztő: Ortutay Gyula.

☞ Györfly István: Magyar népi hímzések 1. – A cifra szőr. Karcag, Kertész József könyvnyomdája.

☞ Tálasi István: Kiskunság. 1988.

☞ Varga Marianna: Magyar népviseletek régen és ma, 1. Néprajz mindenkinek. Bp., Tankönyvkiadó, 1985.

Majzik Andrea

Vihar a Balkánon

Az I. és II. balkáni háború a Szegedi Napló hasábjain (1912–13)

A XIX. sz. második felében az ottomán járom alól négy kis keresztény állam szabadult fel a Balkánon. Sorsuk, nyughatatlan politikájuk, a mellettük élő és terebélyesedő nagyhatalmak, az e korban kikristályosodott két ellentétes tábor törekvései veszélyes és kilátástalan helyzetet teremtettek a tradíción, történelmen és természetesen alapuló határokat mellőző területeken. A balkáni probléma alapjaiként, nehézségeiként ezeket említhetnénk. A nemzetiségi elv és az államalkotó tényezők nincsenek összhangban, melynek következménye, hogy a Balkán önmagától állandó békéhez sosem fog jutni.¹ Nem véletlen tehát, hogy az itt dúló I. és II. Balkán-háború a huszadik század eseményei sorában önálló fejezetként is tárgyalható.

Napjaink politikai, vallási viszályai, háborúi történelmi gondolkodásunkat az előzmények tanulmányozásához, kutatásához irányítják. Ehhez segítséget az általunk választott korszakot közvetlenül idéző folyóiratok megsárgult lapjai nyújthatnak. Ezidőben a vidék legtekintélyesebb ellenzéki lapja: a Szegedi Napló. 1878. július 28-án Enyedi Lukács és Kulinyi Zsigmond főmunkatárs vezetésével indult, majd a későbbi kiadótulajdonos Engel Lajos maga is a szegedi Függetlenségi Párt vezető politikusaként tevékenykedett és irányította folyóirata sorsát. Mint politikai, irodalmi napilap jelentős olvasottsággal kerül városunk közismert szülőtte Móra Ferenc keze alá 1913. október 2-án. A lap Balkánhoz viszonyuló képét a tradíció mellett Magyarország és Ausztria váltakozó előjelű érdekei, politikai ellenzékiisége, munkatársai érzelmi beállítottsága, városának területi elhelyezkedése, annak kereskedelmi kapcsolatai formálták. Tárgyilagosságra törekedett, a lakosság pontos tájékoztatására, megőrizve eközben irodalmiságát, közhasznú, információnyújtó tevékenységét. Az itt közölt táviratok, a problémával részletesebben foglalkozó vezércikkek bőséges anyagot nyújtanak a témát kutatóknak, kiegészítve a szakirodalom anyagát az I. és II. Balkán-háború eseményeiről és következményeiről.

1912 októbere két napi csend után váratlan nagy eseményekkel köszöntött Európára. Hogy valóban váratlan volt-e a balkáni országok mozgósításának híre, kételyeket kelt az utókor olvasójában. A politikai életben jártas újságírók sem bonyolódtak jóslásokba, a zűrzavar előzményei mindenki előtt világosan álltak: a Balkánt darabolni vágyó Bulgária, Montenegró, Szerbia és Görögország Törökország ellen fordítja fegyvereit. Görögország jegyzéke elfogadhatatlan feltételeket kért Törökországtól, a háború elkerülhetetlen. Ausztria-Magyarországot közelről érintették az események. A csapatmozgósítások híre mindennap eljutott az olvasókhoz, riadalmat keltve Szeged lakói között, majd a következő nap megnyugtatóan az újságok az ellenkezőjét bizonyították.

„Lenn a Balkánon véres háborúra készülnek az államok. Négy apró birodalom fogott össze, hogy döntő csapást mérjen az amúgy is ezer sebből vérző, beteg Törökországra.”² A két Balkán-háború (1912-13) eseményeinek kusza vonalát követve, politikai beállítottságát híven tükrözve a Napló munkatársai nem tartották titokban a környező országokhoz fűződő viszonyukat, érzelmi kapcsolatukat. A Monarchia balkáni politikáját vizsgálva hangot adtak ellenzéki véleményüknek, bírálva emellett a nemzetközi diplomácia munkáját, a nagyhatalmak köpönyegforgatását. Fő feladatuknak a lakosság pontos, tényszerű tájékoztatását tartották. A táviratok szövegét híriladva igyekeztek az álhírek kiküszöbölésére, megtanítva ezzel olvasóit is, hogyan lássanak a sorok mögé, megtudják, hogy a háború folyamán az utolsó húszonnégy órában kiknek voltak sikerei: „Váltakozva, hol a konstantinápolyi, hol a szófiai hírek maradnak ki (1912. nov.), ugyanekkor a másik fél mindig bőbeszédűvé válik. Ebből mindig meg lehet állapítani azt, melyik félnek voltak sikerei, hogy mekkora lehetetlen kitalálni.”³ A „hazudozók” sorában Montenegro igen előkelő helyet foglalt el: a Tarabos hegyet a még négy hete tartó háborúban legalább tízszer elfoglalták. A görögök is egy-két nappal megelőlegezték maguknak a győzelmeket. Szerbia és Bulgária szerényebbnek bizonyult. Ott a haditudóítók közel sem mehettek a hadszíntérhez, azt írták, amit a hadvezetőség megparancsolt. Szimpátia ide, szimpátia oda el kellett ismerni a hazudozásban Törökországnak volt a pálmája.⁴ A hivatalos hazugságok rekordja a Lüleburgasz melletti csata eseményei körül született: a török csapatok vették át az offenzívát, holott fejvesztve menekültek, szétszórva Csataldzsa felé. Ilyen és ehhez hasonló információkból kellett tehát a Napló munkatársainak kiszűrni az igazságot. A Monarchia mozgósítási hírének, a békekötések megszületésének megcáfolása mindennapos feladatként hárult rájuk. E gyakorlati dolgok mellett feladatuknak érezték véleményük kinyilvánítását, melyet veszélyesebb időkben az első oldalon kiemelve a főszerkesztő tolla hozott nyilvánosságra. „Az 1912 októbere óta dúló harcok, elsőként a Monarchia csatlakozásának kérdését vetették fel, és elsősorban Magyarország reménytelen helyzetének bemutatását kényszerítették a politikai helyzettel komolyabban foglalkozókra. Ha a Monarchia beavatkozik, ennek két oldalról is szomorú következménye lett volna. A haderő beavatkozásának, amelyről „semmi bizonyosat nem lehetett jövendőlni” a gazdasági helyzet rosszabbodását jelenthette volna.”⁵ A hadvezetőség adó formájában 200 millió koronát követelt: „A háború veszedelmét szegeznek a népek mellé, a miénknek és Ausztriának egyaránt, fizess és izzadd ki a pénzeket, akár honnan veszed is.”⁶ Az Osztrák–Magyar Monarchia volt az egyetlen, amely komolyan kísérelte meg a balkáni államok megnyugtatását, ami persze azt jelentette és nyílt titok volt a világ közvéleménye szemében, hogy nekünk ez a háború nem lehetett az ínyünkre, háttérben a gazdasági élet pangásával, zavaros és bizonytalan belpolitikai viszonyokkal. Hogy miként érintette a többi nagyhatalmat a háború kirobbanásának híre, ugyancsak eljutott az olvasókhoz. Anglia viszonyát a háborúhoz így ítélték meg: „Még nem volt a világon háború, amely a gyapjúzsákokon ülő angolnak ne használt volna.”⁷ Franciaország Törökország pénzületi támogatásán kívül a béke megteremtésén fáradozott Poincaré miniszterelnök vezetésével, Anglia, Oroszország és a megerősödött Németország ezúton történő háttérbeszorításával. Közös elhatározásként a béke dolgát Londonban a Monarchiára bízták: „Európa számára pénzzel és vérrel kikaparjuk a béke gesztenyéjét, aztán nesze semmi, fogd meg jól.”⁸ És valóban a Balkánon összetakolt Albániából mi haszna lehetett a Monarchiának: „Hogy kié Albánia, és kié Macedónia, az nekünk igazán közömbös.”⁹ Oroszországgal kapcsolatos álláspontja kapta a legtöbb helyet a Napló hasábjain, hiszen háborús készülődésével, Szerbia támogatásával min-

denképpen határai figyelmére készítette a Monarchia szeméit: „Legfenyegetőbbek Oroszország titkolt szándékai. Finom cselek és csengő pengecsapások dermesztő muzsikája zsong a diplomácia koncertjében.”¹⁰ Németországgal való kapcsolatunk sem maradt lepel alatt: „Ezúttal azonban Oroszországgal nem Ausztria-Magyarország áll szemben. A Monarchia ebben az esetben spanyolfal, amely mögött az előrelátó és nagyraívágó német imperializmus leselkedik.”¹¹

A Napló alkotói nem kímélték olvasóikat a balkáni népekhez fűződő érzelmeik kinyilvánításától sem: „A balkáni háborúk vadak, aminthogy a harcra vetett tömegek nagy része is kultúrától elmaradt félbarbárokból állnak, amelyek kegyetlenül és féktelenül küzdenek vélt, vagy valódi jogaikért, elvadulnak a vér szagától, nem harcolnak, hanem mészárolnak, nem győznek, hanem pusztítanak.”¹² Legrégibb ábránd Európa történetében Nagy-Szlávia megteremtése. Hogyan viszonyult ehhez a Napló munkatársa, megosztva véleményét olvasóival: „A szláv fajnak – meg kell adni – sok jó kvalitása van, de államalkotó képesség nincs köztük... A nagy ragacsban, amely Ausztria néven öleli körül a magyar földet, sokkal több a szláv, mint a német, s ha ez a ragacs egyszer széthullik, s az egyfajtajú népek összeketülnek, akkor itt olyan szláv nagyhatalom keletkezik, amilyen még nem volt a világon. Az európai diplomáciában nem bízhatunk. Bizakodni itt csak egyben lehet. Abban a történeti tapasztalatban, hogy a szláv nem való államalkotásra. A komák olyan csúnyán össze fognak marakodni, ahogy csak testvérektől telik.”¹³ Szerbiához való viszonyunk nem kétséges, elég ha az 1908-as okkupációra gondolunk. 1912 sem hozott változást: „Ismét itt vagyunk megint Szerbiával, ahol négy év előtt voltunk az annexió után. Szerbia merész provokációja az egész magyar közvéleményt elfordította ettől a bajkeverő, önérzeti túltengésben szenvedő balkáni országtól.”¹⁴ A háború elhúzódása a közvélemény közömbösségét váltotta ki: „...miért kellene nekünk haragudnunk a szerbekre? Az, hogy élni akarnak, nem ok rá. Tőlünk ott köthetnek ki, ahol akarnak. Se a debreceni cívisnek, se a szegedi magyarnak egy fillér kára nem lesz belőle, ha ezentúl a szerb is ladikázhat a tengeren.”¹⁵

A Napló 1913. augusztus 8-i száma Bulgáriával való együttérzéséről biztosít, miután Oroszország megszűnt a háttérben támogatóként működni: „...akárhogy is lesz, Bulgária már egész bátran magára öltheti gyászruháját. Most már tudja, hogy mi az ha a szláv testvérek mulatnak. Vajon ha Oroszországnak megint eszébe jut, hogy bálát rendezzen a Balkánon, lesz-e kedve a bolgároknak, hogy megint elmenjenek előtáncosnak.”¹⁶

A magyarság balkáni államokhoz való viszonyában Törökországhoz való érzelmi szálait kell még megnéznünk, és tesszük ezt két idézet bemutatásával: „Nem hisszük, hogy volna magyar ember, akinek lelke ennek a küzdelemnek az izgalmaiban ne a törökök felé tekintene. Mert nincs istenibb, nincs fölségesebb mint a népek szerelme. A török nekünk régi szerelmünk. Gyermekkorát élte ő is, a magyar is és már ott enyelegtek a Kaspi-tenger partján... Később aztán szembekerültünk. Vad tusákat vívtunk, ám akkor is mikor a török parancsolt Budavárban, a lelkünk mélyén iránta szunnyadó szeretet melegsége ki nem lobbant. Később jött a kibékülés, szabadságunk bujdosói otthont kaptak a Marmara-tengernek enyhe partvidékén. Jó nép a török, mostoha sorsa a magyaréhoz hasonlatos. Allah azért volt kegyelmes hozzá és Allah azért segíti most is, mikor az éhes szláv hadak romantikus földjére ütöttek.”¹⁷ „A magyar embert Belgrádban és Szófiában egyaránt rossz szemmel nézik. Viszont a török részéről mindenkoron a legnagyobb előzékenységet tapasztalhattuk... Török fegyverekre kérjük a Hadisten áldását.”¹⁸

A két balkáni háború eseményeit áttekintve fölmerült a kérdés, vajon az ország déli részét és Szegedet hogyan érintették a szomszédban folyó csatározások. Milyen érzéseket váltott ki a háború szele az itt lakókban. Szeged azon városok közé tartozott, ahová elsőként futottak be a Monarchia mozgósításáról szóló hírek, azonnal riadalmat okozva a lakosságban. Elsőként 1912. október 2-án a 7. hadtest mozgósításának híre kelt szárnyra, nem kevés gondot okozva ezzel az újságíróknak, hiszen, ha tényleges háborúra kerül sor, a déli, vagyis a zágrábi, temesvári és a szegedi hadtestet vetik be legelőször. Október 10-én az önkéntesek bevonulásáról számoltak be a lapok: „A balkáni háború kitört és nem lehet tudni, hogy melyik percben érkezik meg a mozgósítási parancs, amikor elviszik az eddig kényelemhez szokott önkénteseket is, csakúgy, mint a közönséges katonákat. Ma úgy áll a dolog, hogy az önkéntesek nem nagyon örülnének az egyenruhának.”¹⁹ Mindezek ellenére a politikai élet és a város közügyei jobban foglalkoztatták az olvasókat, hiszen: „Nincs az a rossz, amit meg ne lehetne szokni és a háborúval is így vagyunk, hogy lassanként már nem fog izgatni bennünket.” És valóban Szeged egyhangú életét a háború nagyobb fordulatai sem zökkentették ki mindennapi szokásai-ból, hiszen még a balkáni piaci érdekeink sem szenvedték meg az inséges időket, ezekből inkább a délebbi területeknek (Újvidék) jutott ki. A háborús hangulat főként az utcákon, boltokban, kávéházakban mint beszédtema jelentkezett. Közelebb hozta egymáshoz a lakosságot: „Tegnapról mára megváltoztak a bárányszelíd emberek, visszahúzódtak a gyermekmesékbe. Most valamennyien kemény hadfiak vagyunk és ha némelyikünknek nem is mestersége az öldöklés, olyan ezidő szerint kevés van, aki a békés idők béke-elméletét szögre ne akasztaná, amikor lihegve, nekitüzesedve olvassa a haditudósításokat.”²⁰

„Harminc nappal ezelőtt nem hitte volna ön, kedves olvasó, hogy olyan sok külpolitikus és háborúszakértő veszi önt körül Szegeden, mint amennyit az utóbbi napok háborús izgalmai vetettek felszínre, illetve emeltek ki a kényszerült inkognitóból. Mert bizonyára önnel is, legbarátságosabb olvasóm, megtörtént már az, hogy amikor rosszat sejtve betért egy pár cipő irányában udvari szállítójához, azzal a kérdéssel támadt önnek a kívánt cipő helyett: Mit szól a helyzethez? És be sem várva az ön minden bizonnyal kitérő válaszát már magyarázni is kezd pár óráig tartó előadásában, hogy mik történnek, ha háborúra kerül a dolog.”²¹

A Szegedi Napló irodalmi lap lévén nem hagyhatta ki annak eszközeit se. A háború borzalmai (1912. nov. 3.) címen groteszk ábrázolást olvashattak az érdeklődők egy hazafias kötelessége elől (krumplipucolás) menekülő török kereskedelmi utazóról, aki a következőképpen nyilatkozott a háború kimeneteléről: „A helyzet komoly. A törökök élelmiszerei elfogytak. Én legalább már az összes krumplit megpucoltam. Egészen bizonyos, hogy Magyarországon is mozgósítani fognak. Általános európai háború lesz.” Voltak olyanok is, akik ennél jóval komolyabban vették a fenyegetettséget, a következő hirdetés erről ad hangot: „Azon téves állításokkal szemben, hogy Szegeden nincs fegyver, kénytelen vagyok a tisztelt közönség tudomására hozni, hogy raktáramból képes vagyok egy ezredet teljesen felszerelni lőfegyverekkel: bármely órában száz darab Browning revolvért eladhatok. Tisztelettel Sebők Mihály Vas-kereskedő a Valéria-téren.” A szegedi vöröskereszt is komolyan vette a készülődést, tanfolyamokat szerveztek a betegek ápolására, kórházakat rendeztek be, az állomáson tizenkét súlyos sebesült részére, magánépületekben 1257 fő ápolását tették lehetővé. Az 1912-es év karácsonyi számában gyerekrajzok és fogalmazások jelentek meg a balkáni háborúról, bizonyítva ezzel, hogy a háború szelleme széles rétegeket érintve valóban beköltözött a városba, és a következő év sem hozhat enyhülést.

„Meddig fog tartani, hogy borzalmas, gyilkolásra szánt eszközökkel néznek farkasszemet a népek? Kétségbeejtő, hogy az emberiség jóvoltának világítótornyát holttestekkel alapozzuk. Óriás, világtörténeti, isteni megihletettségnek kellene szállnia a szívekbe, hogy az emberiség meghasonoljon önmagával és megrázkódva, megundorodva elszórja fegyvereit.” (Szegedi Napló: 1912. nov. 2. Forradalmi koszorú)

Jegyzetek

1. Andrássy Gyula gróf: Diplomácia és világháború. Göncöl-Primusz 1990. I. rész: A háború előzményei.
2. Szegedi Napló [a továbbiakban:SzN.]: 1912. okt. 2., 3. p.
3. SzN.: 1912. nov. 7., 9. p.
4. Uo.
5. SzN.: 1912. okt. 2., 1. p.
6. SzN.: 1912. okt. 8., 1. p.
7. Uo.
8. SzN.: 1912. nov. 3., 1. p.
9. Uo.
10. SzN.: 1912. okt. 12., 1. p.
11. SzN.: 1912. nov. 15., 2. p.
12. SzN.: 1912. okt. 3., 1. p.
13. SzN.: 1912. nov. 8., 1. p.
14. SzN.: 1912. nov. 21., 4. p.
15. SzN.: 1912. nov. 22., 6. p.
16. Uo.
17. SzN.: 1912. okt. 18., 1. p.
18. Uo.
19. SzN.: 1912. okt. 10., 8.p.
20. SzN.: 1912. nov. 1., 4. p.
21. SzN.: 1912. nov. 28., 6. p.